

PER

Józef Czapski
Proust
protiv potonuća

SPECULUM

Józef Czapski
Proust protiv potonuća
Predavanja u logoru Grjazovec

PRERAĐENO I DOPUNJENO IZDANJE

S francuskoga prevela
Sanja Šoštarić

Disput
Zagreb, 2021.

BILJEŠKA O TEKSTU

Ova predavanja o Marcelu Proustu Józef Czapski održao je 1940–1941. svojim suzatočenicima u sovjetskom logoru Grjazovec. Predavanja su 1943. ili početkom 1944. pretipkana na francuski iz bilježnica od kojih je samo dio sačuvan (u ovom su izdanju reprodukcije nekih stranica tog rukopisa). Poljski prijevod originalne francuske verzije teksta objavljen je 1948. u brojevima 12 i 13 mjesečnog časopisa Kultura, u Parizu, pod naslovom Proust u Grjazovcu, a za njega je zaslužna Teresa Skórzewska.

Vodeći računa o autentičnosti, odlučili smo poštovati originalni tekst Józefa Czapskog, zadržati pogreške u francuskom, ponavljanja, pogrešne oblike riječi i interpunkciju. Samo smo vlastitim imenicama vratili njihovu uobičajenu grafiju.

Czapski je sa zadivljujućim pamćenjem i razumijevanjem prepričao cijele prizore iz Traganja za izgubljenim vreme-

nom, pri čemu je citirao rečenice s tolikom preciznošću da smo bez poteškoća uspjeli pronaći točne citate (koje navodimo u bilješkama).*

* Svi citati u bilješkama preuzeti su iz hrvatskih prijevoda Proustova romana: *Put k Swannu* (preveo Zlatko Crnković), Globus media, Zagreb, 2004; *Sodoma i Gomora, Zatočenica, Bjegunica / Išezla Albertina* (preveo Vinko Tecilazić), Zora/GZH, Zagreb, 1977; *U sjeni procvatib djevojaka, Vojvotkinja de Guermantes* (preveo Tin Ujević), Zora/GZH, Zagreb, 1977. U uglatim zagradama naveden je broj stranice (op. prev.).

AUTOROV PREDGOVOR
(1944)

Ovaj sam esej o Proustu diktirao tijekom zime na prijelazu iz 1940. u 1941. u hladnom refektoriju jednog prenamijenjenog samostana koji nam je služio kao blagovaonica u zatvoreničkom logoru u Grjazovcu u SSSR-u.

Manjak preciznosti i subjektivnost ovih stranica dijelom se mogu objasniti činjenicom da nisam imao na raspolaganju nikakvu biblioteku, nijednu knjigu o svojoj temi, da sam zadnju francusku knjigu vidio prije rujna 1939. Nastojao sam s relativnom točnošću oživiti samo svoje sjećanje na Proustovo djelo. Nije ovo književni esej u pravom smislu riječi, prije se radi o prisjećanju na djelo kojem sam mnogo dugovao i za koje nisam bio siguran hoću li ga ikad više ponovno imati u rukama.

Četiri tisuće nas, poljskih časnika, bilo je nagurano na deset-petnaest hektara u Starobielsku pokraj Har-

kova od listopada 1939. do proljeća 1940. Nastojali smo nastaviti s određenim intelektualnim radom, što nam je trebalo pomoći da nadidemo malodušnost, tjeskobu i obranimo um od hrđe neaktivnosti. Neki od nas počeli su držati vojna, povijesna i književna predavanja. To su naši tadašnji gospodari ocijenili kontrarevolucionarnim i nekoliko je predavača odmah deportirano u nepoznatom smjeru. Predavanja su se međutim nastavila, ali u potpunoj tajnosti.

U travnju 1940. cijeli je logor iz Starobielska u manjim grupama preseljen prema sjeveru. U isto su vrijeme evakuirana i dva druga velika logora, Kozielski i Ostaškov, ukupno petnaest tisuća zatvorenika. Četiristo časnika i vojnika smještenih 1940–1941. u Grjazovcu pokraj Vologde bili su gotovo jedini među tim zatvorenicima koji su kasnije pronađeni. Od četiri tisuće zatvorenika iz Starobielska ostalo nas je sedamdeset i devet. Svi ostali drugovi iz Starobielska nestali su bez traga.

Grjazovec je prije 1917. bio mjesto hodočašća, samostan. Samostanska crkva bila je razrušena, raznesena dinamičkom. Prostorije su bile pune građevnog materijala, smrdljivih ležajeva punih stjenica; prije nas tu su bili zatvorenici iz Finske.

Upravo tu smo, tek nakon brojnih inzistiranja, dobili službeno dozvolu za svoja predavanja, pod uvjetom da svaki put tekst predavanja prvo predamo na cenzu-

ru. U malenoj prostoriji prepunoj drugova svatko od nas predavao je o onome čega se najbolje sjećao.

O povijesti knjige s iznimnim osjećajem za evociranje govorio nam je doktor Ehrlich, strastveni bibliofil iz Lavova; povijest Engleske i povijest seoba naroda bili su predmet predavanja opata Kamila Kantaka iz Pinska, bivšeg urednika jednih dnevnih novina iz Gdanjska i velikog poštovatelja Mallarméa; o povijesti arhitekture predavao nam je profesor Siennicki, profesor na varšavskoj Politehničkoj školi, a poručnik Ostrowski, autor izvrsne knjige o alpinizmu, koji se i sam mnogo puta uspeo na Tatre, Kavkaz i Kordiljere, pripovijedao nam je o Južnoj Americi.

Ja sam pak održao niz predavanja o francuskom i poljskom slikarstvu, kao i o francuskoj književnosti. Imao sam sreće da sam se oporavljao nakon teške bolesti, pa sam bio oslobođen svih teških poslova, izuzev pranja velikoga samostanskog stubišta i guljenja krumpira. Bio sam slobodan i mogao sam se u miru pripremati za te večernje razgovore.

I sad vidim svoje drugove natiskane ispod portreta Marxa, Engelsa i Lenjina, izmorene nakon rada na hladnoći i temperaturi koja se spuštala do minus četrdeset i pet stupnjeva, koji su slušali naša predavanja o temama što su bile tako daleke od naše onovremene stvarnosti.

Tada sam s ganućem mislio na Prousta u njegovoj pregrijanoj sobi sa zidovima obložnim plutom, koji

bi bio jako iznenađen, a možda i dirnut kad bi znao da dvadeset godina nakon njegove smrti poljski zatvorenici, nakon što su cijeli dan proveli na snijegu i na hladnoći koja je često dosegala minus četrdeset, s velikim zanimanjem slušaju priču o vojvotkinji De Guermantes, Bergotteovoj smrti i svemu čega sam se mogao sjetiti iz tog svijeta istančanih psiholoških otkrića i književne ljepote.

Moram zahvaliti dvojici svojih prijatelja, poručniku W. Tichyju, koji je danas urednik poljske verzije *Parade* u Kairu, i poručniku Imeku Kohnu, liječniku naše vojske na talijanskoj bojišnici. Upravo sam njima diktirao ovaj esej u našoj hladnoj i smrdljivoj blagovaonici u logoru Grjazovec.

Radost što možemo sudjelovati u intelektualnom poslu koji nam je pružao dokaz da smo još uvijek sposobni misliti i reagirati na duhovne stvari koje nisu imale ništa zajedničko s našom tadašnjom stvarnošću davala je ružičast ton satima provedenim u velikoj blagovaonici nekadašnjeg samostana, tom neobičnom bijegu od svakodnevice, kada smo ponovno živjeli u svijetu za koji se činilo da je za nas zauvijek izgubljen.

Još uvijek ne shvaćamo zašto smo upravo mi, nas četristo časnika i vojnika, bili spašeni, a petnaest tisuća drugova nestalo je bez traga, negdje ispod polarnog kruga na rubu Sibira. U tim zlokobnim okolnostima

sati provedeni s uspomenama na Prousta, Delacroixa izgledaju mi kao najsretniji trenuci.

Ovaj je esej tek skroman znak zahvalnosti francuskoj umjetnosti koja nam je pomogla da preživimo tih nekoliko godina u SSSR-u.